

BOXTEL IN DE TACHTIGJARIGE OORLOG 1568 - 1648

Willem Wittenberg (auteur)
Bea Schoenmakers (tweede lezer)
20 augustus 2015

Samenvatting

Boxtel heeft, zoals voor zoveel Brabantse gemeentes geldt, in de Tachtigjarige Oorlog (1568 - 1648) veel problemen gekend. De oorzaak van de oorlog lag bij de politiek van de Spaanse koning: een veel te zware belastingdruk, vervolgingen van protestanten (in Boxtel niet aan de orde) en het beknotten van de macht van de hoge en lage adel. De Boxtelse heer Johan van Horne koos uiteindelijk partij voor de opstandelingen. Zijn zoon Gerard bleef trouw aan Filips, maar de familie vertrok rond 1600 wel uit Boxtel en kwam niet meer terug. Stapelen is een paar keer bezet door Spaanse en Staatse troepen, evenwel zonder beschadigd te raken.

Uiteindelijk werd Brabant een Generaliteitsland. Boxtel lag voortaan in Staats Brabant. Het werd door de Republiek bestuurd en niet meer door de Van Hornes. Het katholieke geloof mocht niet meer openlijk beleden worden en de St-Petruskerk kwam in protestantse handen. Deze toestand duurde tot 1794.

1. Inleiding

Weinig gebeurtenissen zijn belangrijker geweest voor het ontstaan van Nederland dan de Tachtigjarige Oorlog, 1568 - 1648. Voor Brabant geldt hetzelfde. Het gewest Brabant van 1568 was totaal anders dan het gewest Brabant van 1648. Bestuur, economie, cultuur en omvang waren onherkenbaar veranderd. Alleen het katholieke geloof bleef behouden en dat was nu net een van de belangrijkste oorzaken van de eeuwenlange achterstelling ten opzichte van de rest van Nederland.

In 1568 was Brabant een hertogdom met als hertog de Spaanse koning Filips II. Het gewest was wel twee keer groter dan het huidige Noord-Brabant. Het strekte zich uit van de Maas tot aan een strook onder Brussel, van Zeeland tot Luik. De hoofdstad was Brussel. Boxtel lag dus in het noorden en hoorde, bestuurlijk gezien, bij de Meierij van 's-Hertogenbosch, samen met zo'n 200 andere dorpen. Er waren diverse enclaves die hoorden bij Luik, het Duitse Rijk en Holland.

Boxtel lag in het Kwartier van Oisterwijk, Liempde in het Kwartier van Peelland.¹ Brabant maakte deel uit van zeventien gewesten die bij elkaar hoorden als Lage Landen, of de Nederlanden. Zij kenden alle dezelfde heer: Filips II. Zijn gebied strekte zich uit van Groningen en Friesland tot Noord-Frankrijk en Luxemburg. Filips had deze gebieden geërfd van zijn vader, Karel V. Die was, behalve heer van de gewesten (of provinciën) eveneens koning van Spanje geworden via zijn moeder. Dankzij zijn grootvader werd hij ook nog gekozen tot keizer van het Heilige Roomse Rijk. Karel regeerde dus over een enorm gebied en dat leverde hem (en later Filips II) eveneens enorme problemen op. In het Duitse Rijk was hij min of meer de eerste onder zijn gelijken, zo'n 300 machthebbers (*primus inter pares*). Hij moest met elke vorst rekening houden en kon hen niet zo maar zijn wil opleggen. Toch probeerde hij zijn stempel op de 'Duitse' politiek te drukken. Zijn grootste probleem werd de reformatie. De komst van het protestantisme (o.a. Luther) kon hij daar niet tegenhouden.

¹ Sanders,270. Zie voor een gedetailleerde indeling van Noord-Brabant ditzelfde werk

Het regeren in Spanje was relatief eenvoudiger. Als Spaanse koning regeerde hij absoluut en kon iedereen zijn wil opleggen. Hij voerde oorlogen (vooral met Frankrijk) zoals hij wilde; hij onderdrukte probleemloos keihard het protestantisme en hief belastingen naar goeddunken. In de 'Nederlanden' (om de zeventien gewesten zo maar te noemen) was de situatie zeer gecompliceerd. Ieder gewest had een eigen bestuursorgaan: de Staten. Daar zaten de vertegenwoordigers van de hoge adel. Zij voerden het bestuur min of meer autonoom, zij het aangestuurd door de heer (Karel, later Filips). De heer had echter weinig machtsmiddelen om in de Staten zijn zin door te drijven. De verbeterde strijd van Karel (Filips) tegen de protestanten verliep in de gewesten verschillend: de hoge adel (en de lage adel voor kleinere bestuurskernen) voerde de maatregelen en vervolgingen niet, óf gedeeltelijk óf streng uit, zulks naar eigen goeddunken. De pogingen die Karel en Filips deden om als een absoluut vorst te regeren (alsof ze in Spanje waren) zette kwaad bloed bij de hoge en lage adel. Dit werd één van de oorzaken van de opstand tegen de Spaanse koning.

De heer van Boxtel, van Horne, was verantwoording verschuldigd aan de Spaanse koning. Er zijn geen berichten bekend dat hij in Boxtel streng optrad tegen de protestanten.

Voor de belastingheffing had de Spaanse koning toestemming nodig van de Staten en van de steden, zeker als hij met bijzondere belastingen kwam. Tot zijn grote frustratie werden de meeste verzoeken in eerste instantie geweigerd. Na dreigen met geweld, het doen van concessies, smeken etcetera, kreeg de vorst toch wel zijn zin. Filips maakte echter mee dat een verzoek eerst werd geweigerd en later gedeeltelijk werd ingewilligd. Nota bene, Brabant, dat zo lang trouw bleef aan Spanje, weigerde botweg. Het zinde de adel, steden en bevolking allerminst dat de opbrengst van de steeds toenemende belastingen werd gebruikt voor het voeren van oorlogen buiten de 'Nederlanden'. Men had er dus niets aan. De hoge adel, waaronder de stadhouders, vonden openlijk dat de gewesten geen offers hoefden te brengen voor de Europese politiek van hun vorst.² Vanaf 1540 ziet men de contouren van de opstand zich al aftekenen! De Spaanse koning liet zich in de gewesten vertegenwoordigen en vervangen door een stadhouder (vergelijk het Engelse 'instead of' = in plaats van; het Duitse 'statt'). Willem van Oranje was stadhouder van Holland en Zeeland. De koning liet zich in de Nederlanden als geheel vertegenwoordigen door een landvoogd (die was trouwens tevens stadhouder van Brabant): Margaretha van Parma (halfzuster van Filips), later Alva en o.a. Parma (zoon van Margaretha). Acht gewesten waren rond 1610 onafhankelijk van de Spaanse koning geworden. Holland, Zeeland, Utrecht, Groningen en Ommelanden, Friesland, Overijssel en Gelderland vormden de Republiek der Zeven Verenigde Gewesten en hadden stemrecht in de Staten-Generaal, het hoogste bestuurscollege. Drenthe, het achtste gewest, had geen stemrecht. Het later veroverde Brabant en de lappendeken Limburg waren geen zelfstandig gewest, maar vielen onder het bestuur van de Staten-Generaal. De enige toegestane godsdienst in de Republiek was de 'ware religie', een calvinistische vorm van het protestantisme; officieel: Nederduits Gereformeerd. Andere geloven mochten niet openlijk beleden worden. Van vervolgingen was echter na 1648 geen sprake. Behalve het jodendom kwamen niet-christelijke geloven niet voor.

Na deze, noodzakelijke, uitweiding over de Tachtigjarige Oorlog volgt nu de geschiedenis van Boxtel in dezelfde tijd. Die is niet veel anders dan de geschiedenis van de meeste dorpen in de Meierij.

2. Aanloop

Rond 1565 waren de irritaties bij adel en bevolking in alle gewesten erg toegenomen. De bevolking (dus ook die van Boxtel) zuchtte onder de zware belastingdruk en had last van de

² Woltjer, 250 e.v. Zie dit werk voor een gedetailleerde geschiedenis van de tijd tot 1568

vervolgingen op het gebied van het geloof. De adel voelde zich steeds meer beknot in de bestuursmogelijkheden.

Johan van Horne, heer van Boxtel, van lage adel, was een duidelijk voorbeeld van een onwillige bestuurder. Hij was geboren in 1531 en in zijn jeugd via Karel V terechtgekomen bij en opgevoed door René van Chalon, prins van Oranje. Via deze René kwam Johan van Horne in aanraking met anti-Spaanse denkbeelden en protestantse opvattingen. Willem van Nassau erfde van René van Chalon in 1544 het prinsdom Orange in Frankrijk en werd Willem van Oranje Nassau en de belangrijkste (en rijkste) adellijke heer van de Nederlanden. Johan verkeerde steeds meer in de kringen rond Willem van Oranje. Hij trouwde in 1551 met Marie van Sint Aldegonde (inderdaad, naaste familie van Marnix van Sint Aldegonde, de vermoedelijke dichter van het Wilhelmus).

Er zijn geen berichten bekend van vervolgingen in Boxtel, hoewel er vóór 1565 zeker protestanten in Boxtel waren.³ Johan van Horne was dus zeker geen fanatiek vervolger van protestanten. In 1566 werd hij genoemd onder de tweehonderd aanbieders van het smeekschrift. Deze leden van de lagere adel waren dermate ontevreden met het bestuur van Filips II dat ze bij landvoogdes Margaretha van Parma hun klachten kwamen aanbieden. Tijdens deze bijeenkomst in Brussel werd voor het eerst de scheldnaam 'geus' gebezigd. De hoge adel en stadhouders ondersteunden dit smeekschrift. Filips was razend over de gebeurtenis en eiste nog strengere maatregelen.

Smeekschrift van de edelen, 1566

In de zomer van 1566 kwam de sluimerende onvrede in de gewesten tot een gewelddadige uitbarsting: de Beeldenstorm raasde door het land. Kerken en kloosters werden geplunderd en vernield, katholieke geestelijken her en der lastig gevallen. In 's-Hertogenbosch werd onder meer de St. Jan beschadigd. Vanuit Boxtel komen geen duidelijke berichten. Het is wel bekend dat er in 1581 melding werd gemaakt van vernielingen in en bij de St.-Petruskerk. Dat moet gebeurd zijn na 1561 en voor 1577, waarschijnlijk zelfs voor 1568. Het is verleidelijk de Beeldenstorm als verantwoordelijke voor die vernielingen te zien⁴, maar er is geen hard bewijs. Het staat wel vast dat zeker drie Boxtelaren in Den Bosch tijdens de Beeldenstorm actief waren.

De bestuurders (hoge en lage adel) waren echter niet gediend van deze Beeldenstorm. In korte tijd was de rust wedergekeerd en werd er consequent en vaak wreed gestraft. Vanuit Boxtel zijn geen meldingen van straffen.

³ Visser, 326 e.v.

⁴ Visser, 326

Margaretha, waarschijnlijk door Filips gedwongen, eiste van de bestuurders meer daadkracht en volgzzaamheid. Hoge en lage adel werd gesommeerd naar Brussel te komen om een eed van trouw aan de koning te zweren. Velen gingen, Willem van Oranje niet; hij vertrok naar Duitsland (Dillenburg). Volgens Visser⁵ verscheen Johan van Horne ook niet in Brussel, maar ging hij naar Kleef. Op 26 augustus 1567 was hij daar in ieder geval. Hij was op tijd weg; op 22 augustus was Alva in Brussel gearriveerd⁶. Van Horne werd als vijand beschouwd.

Degenen die naar Brussel waren gegaan en in het land bleven, werden door Alva (inmiddels landvoogd geworden) opgepakt, voor de rechtbank gebracht en vaak veroordeeld. Egmond en Horne (géén familie van de Boxtelse Van Horne) werden in 1568 in Brussel onthoofd, andere bestuurders en stadhouders gevangen gezet en vroeg of laat terechtgesteld. De gevluchte bestuurders hadden dus de juiste keuze gemaakt.

Alva ging rigoreus te werk: belastingverhoging, strengere rechtspraak en Spaanse legers als min of meer bezetting. In 1568 viel Willem van Oranje in Heiligerlee (Groningen) de Spaanse legers aan. De Tachtigjarige Oorlog was begonnen.

3. Oorlog tot 1629

De keus voor Willem van Oranje, die Johan van Horne maakte, redde waarschijnlijk zijn leven, maar kostte hem zijn leen Boxtel. Op verzoek van Willem van Oranje werd hij eerst in het opstandige Dordrecht gouverneur en later (1577) in 's-Hertogenbosch. Zijn gouverneurschap in 's-Hertogenbosch werd geen succes. Hij kon de katholieken en de protestanten niet met elkaar verzoenen en hij hield ze niet te vriend. Hij legde zijn functie neer en werd opgevolgd door een van zijn zoons, Maximiliaan. De katholieken kregen echter de overhand. De stad sloot zich aan bij de Spaanse landvoogd Parma (Alva was in 1573 vertrokken). Maximiliaan legde zijn functie neer. Filips II nam als straf in 1578 het leen Boxtel af. Johan vertrok uiteindelijk naar Utrecht, waar hij in 1606 overleed.

De oudste zoon van Johan, Gerard van Horne, steunde de katholieke (dus Spaanse) partij. Hij speelde een rol bij de terugkeer van 's-Hertogenbosch in het Spaanse kamp. In 1580 werd hij door Filips daarvoor beloond met de teruggave van het leen Boxtel. Boxtel werd een baronie; Gerard was voortaan baron. Voor de bevolking in Brabant, en dus ook Boxtel, werd de Tachtigjarige Oorlog een tijd van grote ellende. In Boxtel en de naaste omgeving begonnen de problemen pas goed in 1573. Naast de toenemende belastingdruk (denk aan Alva) kwam nu de oorlogsellende.

In 1573 waren de Staatse troepen ingekwartierd in Boxtel en Esch. De bevolking moest voor de kosten opdraaien; een gedeelte werd later vergoed. Er zijn geen berichten bekend van ongeregelheden en vernielingen. In 1579 veroverde de Spaanse landvoogd Parma o.a. Eindhoven en Helmond. Hij trok verder naar 's-Hertogenbosch waar het stadsbestuur (voor een groot gedeelte protestants) zich tegen hem wilde verzetten. Men begon met het vernielen van de bruggen over de rivieren in de naaste omgeving. Er zijn berichten van vernielde bruggen bij Herlaer, Esch en Hal. Dat was dicht bij Boxtel, maar uit Boxtel zelf zijn geen berichten overgeleverd. Parma zette zijn tocht niet door. 's-Hertogenbosch keerde evenwel toch terug in het Spaanse kamp, zonder bloedvergieten! De calvinisten en opstandelingen werden de stad uitgejaagd. De meeste protestanten verlieten de Meierij. Dat betekende dat het hele gebied weer onder Spaans bestuur kwam. De Meierij werd daardoor een min of meer veilig gebied voor de Spaanse legers die regelmatig werden ingekwartierd. Dit betekende echter niet dat de Meierij een rustig gebied werd. Integendeel. De Republiek beschouwde het als vijandelijk gebied, dat weliswaar voorlopig niet veroverd kon worden maar wel geplunderd en gebrandschat. Ondanks de aanwezigheid van de Spaanse legers werden er

⁵ Visser, 322

⁶ Woltjer, 400

regelmatig Staatse troepen naar de Meierij gestuurd. Boxtel heeft dat gemerkt. In 1581 kwam een Staats leger onder leiding van de Duitser Von Hohenlohe in Boxtel. Hij nam Stapelen in, maar werd korte tijd later door een Spaans leger verjaagd. Twee jaar later waren de Staatse legers weer in Boxtel. Uit 1583 dateert het bericht dat Stapelen was ingenomen; ook deze bezetting duurde maar kort. Spaanse troepen waren snel aanwezig om de vijand te verdrijven. Er zijn geen meldingen van vernielingen. Maar de plaatselijke bevolking heeft er ongetwijfeld last van gehad. De huurlingen van de beide legers waren gewend te pakken wat ze nodig hadden en de eventuele schade werd later zelden vergoed. En vaak werd de bevolking gestraft door het ene kamp omdat men het andere kamp (tegen wil en dank weliswaar) geholpen had. Het zal in Boxtel wel niet anders zijn geweest! Boxtel mocht trouwens van geluk spreken: de Staatse troepen onder leiding van de graaf van IJsselstein hebben op hun tocht door de Meierij Sint-Oedenrode geplunderd en in de as gelegd.

In 1587 besloten de Staten-Generaal van de Republiek om Brabant stelselmatig binnen te vallen en te plunderen. In hetzelfde jaar kwam Maurits met zijn legers derhalve op bezoek. Er zijn berichten van plunderingen. Herlaer, Nemelaer en Stapelen (de kastelen in de omgeving) werden bezet. Na twee weken vertrokken de troepen weer, al of niet verjaagd door de Spaanse troepen. In 1594 kwamen de Staatse troepen o.l.v. Maurits wederom in Boxtel en weer werd Stapelen bezet. En voor de zoveelste keer kwam het kasteel Stapelen ongeschonden uit de strijd. Het is opvallend dat zowel Spanjaarden als Staatse troepen het kasteel niet vernield hebben! Na de Staatse soldaten kwam er permanent een Spaans garnizoen op Stapelen. Zowel de Spanjaarden als de 'Staatsen' hechtten groot belang aan 's-Hertogenbosch. De stad deed er alles aan om een onneembare vesting te worden en te blijven. Dat lukte jarenlang met behulp van het water van de Maas, de Aa en de Dommel. De stad heette niet voor niets de Moerasdraak. Maurits is daarom in 1601 en in 1603 een belegering begonnen, maar moest zich onverrichterzake terugtrekken. In die periode waren veel Spaanse soldaten naar Vlaanderen gestuurd wegens een Spaans-Frans conflict. Boxtel heeft in die jaren dus regelmatig last gehad van rondtrekkende legers.

In dezelfde tijd besloot Gerard van Horne uit Stapelen te vertrekken. Wellicht had hij genoeg van de oorlog en van de vele ongewenste bezoekers. Hij vestigde zich in Overijsse, bij Brussel, en kwam maar zelden terug. Dit betekende het einde van Stapelen als woning van de heren van Boxtel. De familie kwam in latere tijden nog wel eens langs, vooral om de revenue- en welkomstgelden in ontvangst te nemen. Er kwam een rentmeester op Stapelen te wonen. Deze situatie duurde tot 1794. Het Twaalfjarig Bestand, 1609 - 1621, zorgde voor een einde van de directe vijandelijkheden. Die rust kreeg de bevolking in Boxtel wel, maar een verlaging van de belastingen zat er helaas niet in. En de inkwartieringen kwamen ook nog regelmatig voor. Een bijkomend probleem voor Boxtel was de veiligheid van de doeken van het Heilig-Bloedwonder. Met alle schermutselingen, plunderingen, rondtrekkende (protestantse!) troepen vond men het veiliger de doeken over te brengen naar 's-Hertogenbosch.⁷ Dit moet gebeurd zijn rond 1607. Tot 1630 werden de doeken met Drievuldigheidszondag (eerste zondag na Pinksteren) naar Boxtel gebracht en in processie getoond. De bedevaarten en pelgrimsbezoeken gingen, hoewel in mindere mate, door ondanks de oorlog. Na de val van 's-Hertogenbosch in 1629 werden de doeken meegenomen naar vermoedelijk Antwerpen en later (1652?) overgebracht naar Hoogstraten.

Ambrosius van Horne, in die tijd heer van Boxtel, heeft geijverd voor de invoering aldaar van de Bloedwondertraditie. Hoogstraten lag vlak over de grens in het katholieke Spaanse Brabant en was goed bereikbaar voor de katholieke Staatse Brabanders. Hij bedong er wel bij dat de helft van de inkomsten van de bedevaart aan hem, als heer van Boxtel, werd gegeven. Pas in 1924 kwam een van de doeken weer in Boxtel terug. Er zijn veel Boxtelaren op

⁷ Dorenbosch, 134 e.v.

bedevaart naar Hoogstraten gegaan ! Voor de Boxtelse bevolking was het wegvallen van de

Ambrosius van Horne

bedevaarten na 1648 een financiële tegenvaller. Het verhaal dat de Bloeddoeken tussen 1630 en 1648 (?) op Stapelen zijn bewaard, lijkt me onjuist. Als al in 1607 besloten werd de doeken uit veiligheidsoverwegingen naar 's-Hertogenbosch over te brengen omdat 's-Hertogenbosch nog stevig in Spaans en katholiek bezit was, dan is het niet aannemelijk dat in 1630 de doeken terug zijn gebracht naar Boxtel. Het dorp was toen niet meer in permanent Spaans bezit en de heer van Boxtel woonde niet eens meer op Stapelen. Er zijn wel berichten dat de pelgrims tot 1648 in Boxtel bleven komen, maar er wordt nergens gesproken over de Bloeddoeken.

Tijdens het Twaalfjarig Bestand keerden nogal wat inwoners naar Boxtel terug. Ze gebruikten de relatieve rust om hun zaken te regelen en volgens Coenen⁸ ook om hun erfdeel te verkopen. Dat hield in, dat nogal wat inwoners uit Boxtel vertrokken.

Na 1623 nam de strijd weer in alle hevigheid toe in Brabant. 's-Hertogenbosch werd het doelwit van de Republiek. In 1629 greep Frederik Hendrik zijn kans. In 1628 had Piet Hein de Spaanse zilvertroop van dat jaar gekaapt en het grootste deel van het zilver kwam in handen van de Republiek. Er was nu extra geld beschikbaar voor de oorlog; de Spaanse koning daarentegen had geld te kort. Daarbij was er ook nog de dreiging van een Spaans-Frans conflict, waardoor Spaanse soldaten uit Brabant werden teruggetrokken en naar de Franse grens werden gestuurd. Op 30 april 1629 begon het beleg voor 's-Hertogenbosch. Frederik Hendrik had 40.000 soldaten gelegerd in een grote kring rondom de stad. Dat betekende dat de dorpen in de buurt voor voedsel en andere waren moesten zorgen. Dat was dus een extra belasting voor de toch al uitgeputte bevolking. Frederik Hendrik legde het moerassige gebied rondom 's-Hertogenbosch droog door de rivieren af te dammen en om te leiden. Dat zorgde in Boxtel voor wateroverlast en problemen met de watermolens. Door de hoge waterstand konden deze molens niet werken. Er werd een Spaans garnizoen in Boxtel gelegerd. Dat vertrok snel naar Gelderland om daar een conflict met de Republiek uit te lokken en zo Frederik Hendrik bij 's-Hertogenbosch weg te krijgen. Die tactiek mislukte, waardoor het beleg bleef voortduren. 's-Hertogenbosch redde het niet. Op 14 september 1629 gaf de stad zich over zonder geplunderd te worden. De gevolgen waren groot. De katholieke geestelijken moesten de stad verlaten; de meeste zwermden uit over het platteland van

⁸ Coenen, 161 e.v.

Brabant. Er zijn berichten dat er ook in Boxtel Bossche geestelijken zijn gekomen. Door de toenemende repressie door de Republiek zijn de meeste geestelijken uiteindelijk vertrokken naar veiliger oorden; na drie jaar waren ze uit Boxtel weg.

Aangezien de Republiek van oordeel was dat met de verovering van 's-Hertogenbosch de gehele Meierij in Staatse handen was gevallen, veranderde er veel voor Brabant en Boxtel. De veranderingen werden nog groter toen in 1637 Breda door Frederik Hendrik werd ingenomen en de Baronie van Breda ook werd geacht te behoren tot de Republiek. Het grootste deel van het noorden van Brabant lag in de invloedssfeer van de Republiek. De tijden waren definitief veranderd.

4. 1629 – 1648

Op 14 mei 1648 werd de Vrede van Münster getekend. Tot die tijd was het noorden van Brabant officieel nog Spaans bezit, maar eigenlijk was het Staats. Die tijd wordt wel retorsietijd genoemd (retorsie = wraak, represaille). Er was geen duidelijk bestuur, ook niet in Boxtel. De heer Ambrosius van Horne was wel in naam de bestuurder, maar het was onduidelijk aan wie hij verantwoording verschuldigd was. Er trokken nog steeds Spaanse legers door Brabant (in 1637 verspreidden zij de pest), gevolgd door Staatse. Tot schermutselingen kwam het echter niet; wel hadden de dorpen veel last van muitende en plunderende soldaten van beide kanten. De katholieken mochten hun geloof nog belijden in de dorpen (niet meer in de grote steden) omdat de Republiek niet alles kon controleren. Er kwamen wel protestantse dominees om het geloof te verspreiden, maar zonder een militair escorte hielden ze het niet lang vol in een vijandige gemeente. Bij de Vrede van Münster (onderdeel van het grotere verdrag: de Vrede van Westfalen) kwam definitief een einde aan de Tachtigjarige Oorlog. De Republiek vond dat het zo goed was: het gebied was groot genoeg, de grenzen waren veilig en de Staten-Generaal wilden geen geld meer uitgeven aan een landoorlog. De Spaanse koning zag in dat hij de gebieden voorgoed kwijt was en hij zag geen mogelijkheden meer deze terug te veroveren. Hij hield de zuidelijke Nederlanden nog over om Frankrijk vanuit het noorden onder druk te houden. Tot grote tevredenheid van de Republiek kreeg men in het zuiden een bufferstaat om zo het machtige Frankrijk op afstand te kunnen houden. Kortom: de vrede werd getekend.

5. De gevolgen

Voor het gewest Brabant waren de gevolgen van de Tachtigjarige Oorlog en de voorwaarden van de Vrede van Münster bijzonder groot en deels blijvend. Brabant werd voorgoed in tweeën gedeeld (m.u.v. 1815 - 1831 toen Nederland en België één koninkrijk vormden) en de delen groeiden uit elkaar. Het zuiden (het huidige België) bleef verplicht katholiek en kreeg een totaal andere geschiedenis. Het noorden van Brabant werd gevoegd bij een protestantse republiek. Het katholieke geloof mocht niet meer openlijk beleden worden. Zo ook in Boxtel. De enige, ware godsdienst was Nederduits gereformeerd. De eerste protestantse predikant in Boxtel kwam er al in 1648: dominee Johannes Aelstius. Hij ondervond alleen maar tegenwerking en vertrok al binnen vier jaar. Een bekende protestant in Boxtel uit die tijd was Jacob Roelands. Hij bekeerde zich tot het katholicisme en werd later in Boxtel herdacht in de naam Jacob-Roelandslyceum. De St.-Petruskerk werd de katholieken afgenomen en voor protestantse erediensten gebruikt. Het gebouw was echter veel te groot voor de weinige protestanten in Boxtel. Waarschijnlijk werd alleen het koor gebruikt; de rest deed dienst als gemeentehuis, gevangenis, archiefruimte, opslagplaats, etc. De toestand van het gebouw ging snel achteruit. Waarschijnlijk is er al sinds de retorsietijd (1629 - 1648) weinig onderhoud gepleegd. Al in 1684 stortte een gedeelte van het schip in. De kerk werd pas weer hersteld in de jaren twintig van de 19e eeuw toen de katholieken het gebouw weer terugkregen. Tot die tijd kerkten de katholieken in diverse schuil- en buurtkerken. De bekendste stond op de

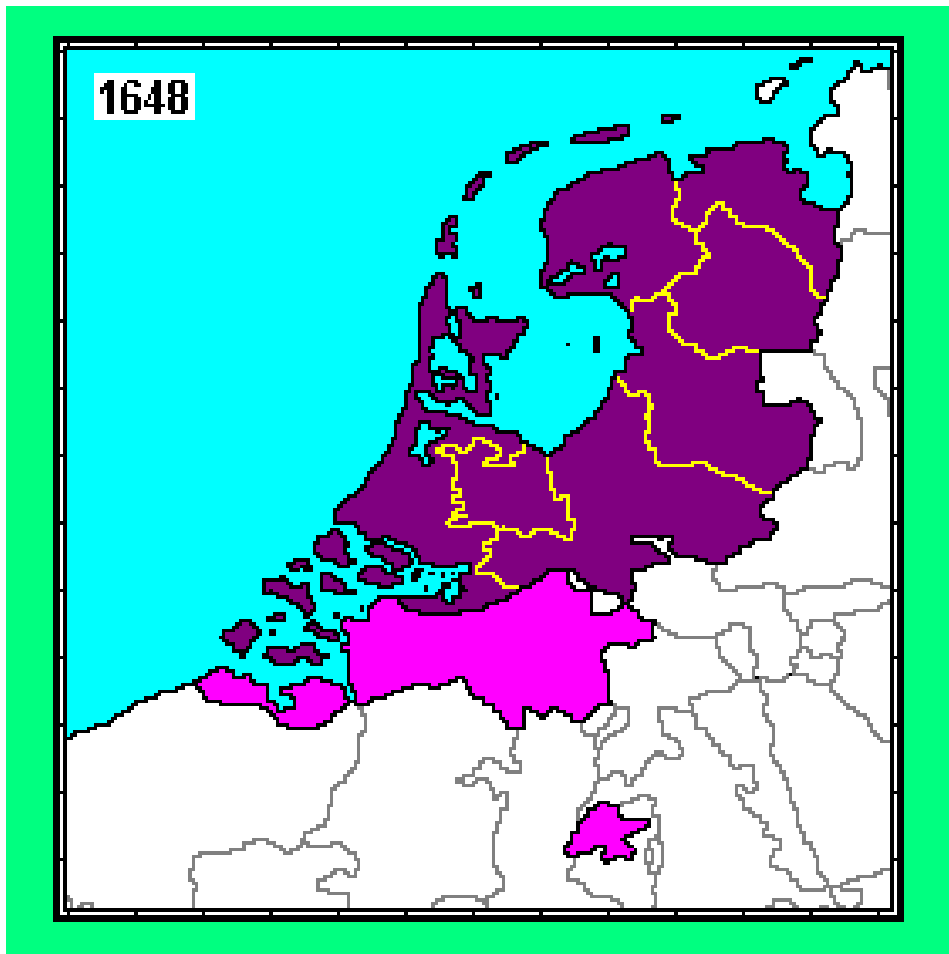
Burgakker. De overheid wist er van en stond het oogluikend toe, meestal na betaling van zwiiggeld. Op bestuurlijk gebied waren de veranderingen ook groot. De Spaanse koning was tot 1648 hertog van Brabant, zij het na 1629 alleen in naam. Daarna waren de Staten-Generaal van de Republiek juridisch hertog van Brabant.

De heer van Boxtel, Ambrosius van Horne (1618 - 1656) probeerde zijn leen Boxtel buiten de jurisdictie van de Republiek te houden. Hij betoogde dat zijn leen een keizerlijk leen was, zodat het niet onder de Staten-Generaal ressorteerde. Helaas voor hem was het de Staten-Generaal bekend dat Boxtel in de 15e eeuw een hertogelijk leen was geworden. Toen bleek dat Ambrosius zich ook nog op vervalste aktes baseerde, was zijn zaak helemaal verloren.⁹ Alle bestuurlijke en belangrijke functionarissen werden voortaan door de Staten-Generaal benoemd. In principe moesten zij het protestantse geloof belijden. Soms waren de bestuurders fanatiek en streng in de leer; meestal was men tolerant ten opzichte van de plaatselijke bevolking. En indien er geen geschikte protestantse kandidaten voorhanden waren, werden katholieken benoemd. Hendrik Verhees was daar een voorbeeld van.

Alle belastingen en tiendheffingen die eerst voldaan moesten worden aan de katholieke kerk en bijv. de kannuniken bleven evenwel bestaan. De protestantse functionarissen ontvingen voortaan de gelden. Wat dat betreft veranderde er voor de Boxtelse bevolking niets. Voor de meeste katholieken was het niet meer mogelijk een goede baan of positie te verwerven. Wie hogerop wilde vertrok naar het buitenland.

Brabant kreeg geen stem in de Staten-Generaal. Het werd beschouwd als min of meer vijandelijk gebied en als wingewest. De Staten-Generaal namen het bestuur over; vandaar de naam Staats-Brabant of Generaliteitsland. Het gebied zakte op cultureel en economisch gebied weg. Van het eens zo bloeiende gewest Brabant bleef weinig over. Het zal in Boxtel wel niet anders geweest zijn. Brabant werd een grensgebied. Dat betekende, dat bij conflicten (en die waren er veel in de 17e en 18e eeuw) de kans groot was dat vijandelijke troepen de grens overstaken en via Brabant naar het noorden wilden. De Fransen waren in Boxtel in 1672 (het rampjaar) en zorgden voor onrust en vernielingen. De schade werd later niet vergoed. In de 18e eeuw waren er geregeld Oostenrijkse troepen in Brabant. Ook in Boxtel zijn berichten bekend van problemen met Oostenrijkers. Pas in 1794 kwam er aan deze situatie definitief een eind. In september 1794 trokken de Fransen door Boxtel op weg naar het noorden. In 1795 kwam er een officieel einde aan de Republiek en begon er een nieuw tijdperk, zeker voor Brabant en Boxtel.

⁹ Visser, 412 e.v.

*Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden met in het zuiden de Generaliteitslanden
(lichtpaars gekleurd)*

Geraadpleegde literatuur

- Coenen, Jean, *Baanderheren, Boeren en Burgers*, Boxtel 2004
- Dorenbosch, P.Th.A., *De Boxtelse St.-Petrus*, Boxtel 1986
- Sanders, J.G.M. e.a., *Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572 – 1795*, Hilversum, 1996
- Woltjer, J.J., *Op weg naar tachtig jaar oorlog*, Balans 2011
- Visser de, J.J.E.M. (Hans), *Boxtel, een heerlijkheid tussen twee heren*, 's-Hertogenbosch 2013